

OTKRIVANJE PREVARA U PRIVREDNIM DRUŠTVIMA

Uroš Bugarčić

Ministarstvo spoljnih poslova, Kneza Miloša 24-26, Beograd, Srbija

Apstrakt:

Prevare u privrednim društvima stvaraju gubitke u visini od 3 milijarde američkih dolara godišnje na svetskom nivou. Prevare mogu zahvatiti sve nivoe preduzeća. S obzirom na to da ne postoji jasno definisan profil prevaranta, neophodno je pratiti ponašanje svih zaposlenih. Zaštita, sprečavanje i otkrivanje nezakonitih radnji unutar organizacije, predstavljaju neke od najbitnijih procesa koji se primenjuju kako bi se ostvarili previđeni ciljevi organizacije. U radu se ističu metode za otkrivanje prevara, izvori prijave prevara, najugroženiji sektori u privrednim društvima, kao i indikatori za prepoznavanje prevare.

Ključne reči:

kontrolno okruženje,
profesionalna prevara,
prijava,
zaposleni,
indikatori.

1. UVOD

Privredna društva, na otkrivanju prevara, angažuju svoje revizore, računovođe i obezbeđenje, koji moraju biti upoznati sa tehnikama njihovog otkrivanja. Sumnja na prevaru izaziva neprijatnost u svakom kolektivu, a naročito kod prekršilaca. Saznanje da postoji velika verovatnoća da budu otkriveni jedan je od najmoćnijih faktora u sprečavanju prevara. Kako bi se smanjile mogućnosti za izvršenje prevare neophodno je formiranje odgovarajućeg kontrolnog okruženja (Petrović, Vićentijević & Stanišić, 2013). Stvaranjem kontrolnog okruženja u kome su zaposleni svesni da se prevare mogu otkriti, eventualnim prevarantima se eliminiše prilika. Sumnja ili saznanje o postojanju prevare je informacija, koja može sprečiti ili umanjiti posledice prevare. Ako se rukovodstvo ili nadležni organi preduzeća, na vreme obaveste o prevari, mogu se preduzeti odgovarajući postupci za sprečavanje gubitka (Stanišić, 2014).

Na osnovu istraživanja Udruženja ovlašćenih istraživača prevara (ACFE-Association of Certified Fraud Examiners), isticanjem metoda za otkrivanje prevara, izvora prijave prevara i gubitaka koje one prouzrokuju, rad nastoji da ukaže na značaj prevara u privrednim društvima. Stavljene su i naglasak na sumnje u poresku utaju u Republici Srbiji, koristeći podatke iz Izveštaja o radu Uprave za sprečavanje pranja novca Ministarstva finansija.

2. METODE ZA OTKRIVANJE I IZVORI PRIJAVE PREVARA

Postoje različite metode i tehnike za otkrivanje prevara. Iako interni revizor poseduje najviše informacija za proces-

iranje prevare, najviše prevara se otkrije prijavom. Izveštaj o globalnom istraživanju profesionalnih prevara ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) (ACFE, 2015) potvrđuje da prijave sa 42,2% imaju najveći doprinos u otkrivanju prevare, dok je procenat učešća interne revizije skoro tri puta manji, tek 14,1% (Grafikon 1).

Zaposleni su najznačajniji za otkrivanje potencijalne prevare i izvor su skoro polovine svih prijava, koje su dovele do otkrivanja prevare (Grafikon 2).

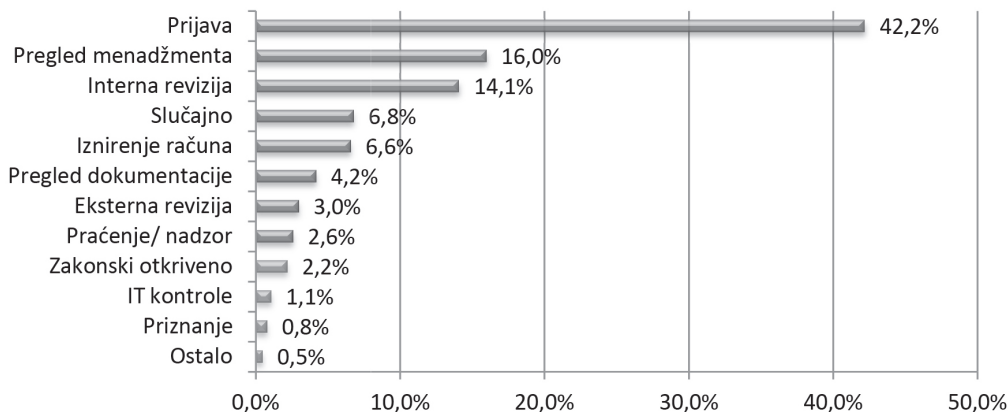
Profesionalna prevara ima negativan uticaj na organizaciju, kao i na sve one koji rade za nju, što je razlog zašto najčešće zaposleni prijavljuju prevare. Istovremeno, često postoji strah od negativnih posledica po „uzbunjivače“, što može da objasni zašto značajan broj prijavi dolazi od anonimnih prijavi (14,6%). Mnogi poslodavci se većinom oslanjaju na prijave od strane zaposlenih i imaju ili uvode politiku zaštite „uzbunjivača“ i telefone za anonimno prijavljivanje prevara.

3. PREVARE PO ORGANIZACIONIM SEKTORIMA

Računovodstvo, operativu i prodaju pogađa skoro polovina svih izvršenih prevara. Zaposleni u navedenim sektorima mogu najlakše da manipulišu podacima, naročito ako se radnicima poveri više odgovornih funkcija. Angažovanjem pojedinca na poslovima kontrole prodaje i naplate, stvara se mogućnost za prisvajanje novca; krađa materijala iz skladišta od strane magacionera; pronevera gotovine od strane blagajnika; manipulacije sa hartijama od vrednosti su samo neke od prevara zaposlenih u navedenim sektorima. Najviše prevara (230 slučajeva 17,4%) čine zaposleni u računovodstvenom sektoru (Tabela 3).

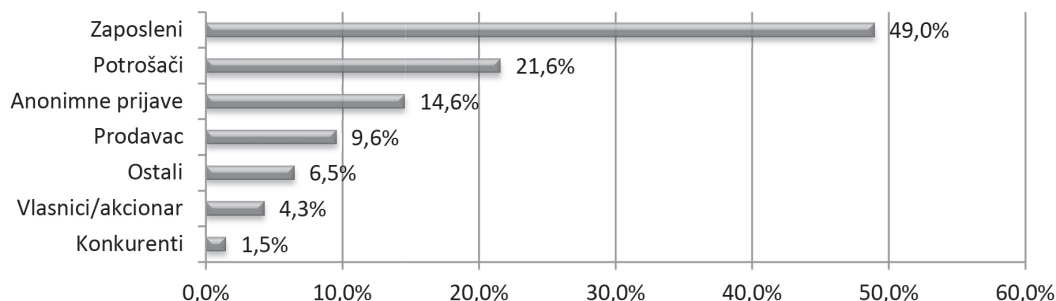
Metode za otkrivanje prevare

Grafikon 1. Metode za otkrivanje prevare ACFE (procentualno)

Izvor: ACFE's 2014 Global Fraud Study, Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

Izvori prijave prevara

Grafikon 2. Izvori prijave prevara

Izvor: ACFE's 2014 Global Fraud Study, Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

Posmatranjem odeljenja prema prosečnom gubitku, na osnovu istih podataka, prevare sa najvišim prosečnim gubitkom počinjene su od strane izvršnog i top menadžmenta. S obzirom da rukovodstvo ima najviši autoritet u okviru privrednog društva, a time i najviše mogućnosti za manipula-

cije, najviši prosečan gubitak (680.000 USD) ne iznenađuje. Prevare od strane izvršnog i visokog rukovodstva sa 11,8% su zastupljene četiri puta manje u odnosu na računovodstvo, operativu i prodaju, ali izazivaju gubitak veći od 200 procenta (ACFE, 2015).

Tabela 3. Broj prevara po sektorima

Sektor	Broj slučajeva	% slučajeva	Prosečan gubitak
Računovodstvo	230	17,4 %	150.000.\$
Operativa	203	15,3 %	100.000 \$
Prodaja	166	12,5 %	80.000 \$
Izvršni/ Top menadžment	156	11,8 %	680.000 \$
Ostalo	105	7,9 %	100.000 \$
Korisnički servis	102	7,7 %	54.000 \$
Nabavka	95	7,2 %	166.000 \$
Finansije	69	5,2 %	500.000 \$
Skladištenje/zalihe	52	3,9 %	245.000 \$
Informacione tehnologije	40	3,0 %	50.000 \$
Proizvodnja	33	2,5 %	150.000.\$
Marketing/ Odnosi sa javnošću	17	1,3 %	160.000 \$
Ljudski resursi	16	1,2 %	94.000 \$
Uprava	13	1,0 %	500.000 \$
Istraživanje i razvoj	13	1,0 %	50.000 \$
Pravna služba	8	0,6 %	44.000 \$
Interna revizija	7	0,5 %	25.000 \$

Izvor: ACFE's 2014 Global Fraud Study, Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

4. PROFESIONALNE PREVARE PO KATEGORIJAMA

Od tri osnovne kategorije profesionalne prevare, pronevere imovine su daleko najzastupljenije, sa učešćem u više od 85% analiziranih slučajeva (Grafikon 4). Međutim, upečatljivo je da su gubici uzrokovani profesionalnom prevaram, posmatrajući prikazane metode (Grafikon 5), najmanji i stvaraju prosečan gubitak od 130,000 USD (ACFE, 2015).

Nasuprot tome, prevare nastale obmanjujućim finansijskim izveštavanjem se javljaju mnogo ređe (u svega 9% slučajeva), ali imaju najveći finansijski uticaj, sa prosečnim gubitkom od 1 milion USD (Grafikon 5). Posmatrajući učešće u prevarama i prosečan gubitak od prevara, korupcija se, u oba slučaja, nalazi u sredini.

5. SUMNJE NA PORESKU UTAJU U REPUBLICI SRBIJI

Prema Izveštaju o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2014. godinu, u najvećem broju predmeta koji su dostavljeni tužilaštvima Republike Srbije, prosleđene su informacije zbog sumnje u poresku utaju i pranje novca. Krađe, manipulacije na tržištu kapitala, otkup poljoprivrednih proizvoda, otkup sekundarnih sirovina, trgovina udelima, sumnjive privatizacije, zloupotreba donacija čine deo prijavljenih aktivnosti, kojima se bave tužilaštva, a primetan je povećan broj prevara - krađa identiteta i falsifikovanje poslovne dokumentacije (Uprava za sprečavanje pranja novca, 2015). Ministarstvo finansija Republike Srbije objavilo je indikatore za prepoznavanje sumnjivih transakcija za banke, revizore, računovođe, brokersko-dilerska društva, posrednike u prodaji i zakupu nepokretnosti, agente za prenos novca...

Bankarski sektor je, uz pomoć indikatora za prepoznavanje, prijavio najviše sumnji u utaju poreza, u simulovane pravne poslove i podizanje gotovine sa računa na osnovu fiktivne poslovne dokumentacije. U najvećem broju prijav-

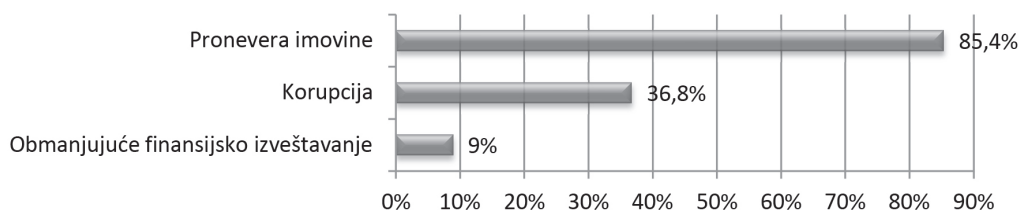
ljenih transakcija uočen je prenos novca između više pravnih lica, po osnovu fiktivnog prometa robe, praćen podizanjem sredstava od strane jednog ili više povezanih fizičkih lica za organizatora fiktivnih poslovnih aktivnosti (Uprava za sprečavanje pranja novca, 2015).

Značajan je i broj prijava radi sumnje u gotovinska sredstva evidentirana po računima fizičkih lica, tj. uočene su značajne sukcesivne uplate gotovine nepoznatog porekla. Na sumnju na pranje novca, analizom izvora sredstava po računima pravnih lica, ukazale su određene transakcije uplata po osnovu zajma, pozajmica osnivača za likvidnost preduzeća i u manjem broju po osnovu uplate pazara, gde se nije moglo zaključiti da su uplaćena sredstva zaista bila namenjena razvoju ili održanju poslovnih aktivnosti, već su postavljena pitanja o motivima osnivača za izvršenje ovih uplata.

Nije zanemarljiv ni udeo u prijavama sumnjivih transakcija trgovine robom na „crno“, pri čemu se roba, bez prijave državnim organima, uvozi i prodaje, nakon čega se novac za plaćanje uvezene robe transferiše sa ličnih računa navodeći razlog plaćanja „pomoć porodici“ (najčešće ka Kini i uglavnom su fizička lica vlasnici preduzetničkih radnji).

Analizom prijavljenih sumnjivih aktivnosti od strane obveznika iz nefinansijskog sektora, na sumnju u pranje novca ukazale su pojave velikih gotovinskih uplata po osnovu pozajmice, koje nisu praćene odgovarajućom dokumentacijom ili se na osnovu dokumentacije nisu mogli utvrditi izvori sredstava. Takođe, sumnja se i u stvarnog vlasnika preduzeća, kada su osnivači domaćih kompanija registrovani u inostranstvu i radi se o kompleksnim vlasničkim strukturama, što je ukazalo na sumnju u motive ovakvog vida organizovanja, a naročito u situaciji kada se neko od lica iz osnivačke strukture dovodi u vezu sa ofšor destinacijom. Spoljna trgovina je aktuelna kada su u pitanju lica za koja se sumnja da žele da operu novac. Takođe i češća promena rukovodilaca, u odnosu na uobičajeno, je kod određenih aktivnosti ukazala na sumnju (Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2014. godinu).

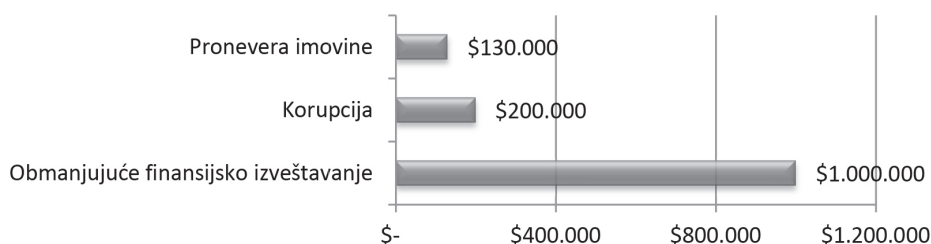
Profesionalne prevare po kategorijama - učešće pojavljivanja

Grafikon 4. Profesionalne prevare po kategorijama – učešće pojavljivanja u analiziranim slučajevima

Izvor: ACFE's 2014 Global Fraud Study, Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

Profesionalne prevare po kategorijama - prosečan gubitak

Grafikon 5. Profesionalne prevare po kategorijama – prosečan gubitak od prevara

Izvor: ACFE's 2014 Global Fraud Study, Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

REZIME

U vreme kada privredna društva posluju sa ograničenim resursima, neophodno je preduzimanje odgovarajućih procedura za zaštitu imovine. Korupcija, manipulacije sa fakturama, platama, čekovima, krađa, pronevera novca i imovine, potkradanje i obmanjujući finansijski izveštaji su neke od nezakonitih radnji koje preduzećima predstavljaju svakodnevnu pretnju. S obzirom na to da savršena zaštita ne postoji, za svaku organizaciju je od izuzetne važnosti prevencija u vidu jasno uspostavljenih jakih mera zaštite od prevara. Kontrolno okruženje, interna kontrola, računovođe i revizori imaju bitnu ulogu u procesu sprečavanja i otkrivanja prevara (Stanišić, 2013). Kontrolno okruženje treba da obuhvati sve aktivnosti, politike i postupke preduzeća vezano za kontrole i njihov značaj. Iz činjenice da zaposleni na svim organizacionim nivoima, uz primenu odgovarajućih politika i procedura, vrše internu kontrolu preduzeća, proističe podatak da je prijava zaposlenih najčešći metod za otkrivanje prevara. Odgovarajućom zaštitom uzbunjivača, privredna društva, intenzivnije podstiču radnike da, bez straha, prijave sumnju na prevaru. Osim zaposlenih, neophodno je da organizacije, o tome kako da prijave sumnju na prevaru, edukuju i prodavce, kupce, vlasnike i akcionare. Revizori, nadzorom ponašanja radnika, prepoznaju indikatore koji mogu da ukažu na nezakonite radnje. Osim na sektore računovodstva, operative i prodaje, u kojima se izvrši najviše prevara, mora se obratiti pažnja na najviši menadžment, upravu i sektor finansija, u kojima se stvaraju najveći prosečni gubici.

U Republici Srbiji je, kroz bankarski sektor, prijavljeno najviše sumnji na poresku utaju, te prevaranti sve više koriste druge finansijske institucije za transfer novca. Pored navedenog, uzimajući u obzir da privreda prolazi kroz period tranzicije, očekivano je da se pojačana kontrola usmeri na privatizaciju, javne nabavke, nelegalnu trgovinu, prenos novca sa ošor destinacija, uvoz robe, ali i na *cyber* kriminal i upotrebu virtuelne valute „*bit-coin*“.

LITERATURA

- ACFE. (2014). *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*. Preuzeto sa <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>. Datum posete 20.06.2015.
- Petrović, Z., Vićentijević, K., & Stanišić, N. (2013). *Računovodstvo*. Beograd: Univerzitet Singidunum.
- Stanišić, M. (2014). *Interna kontrola i revizija*. Beograd: Univerzitet Singidunum.
- Stanišić, M. (2013). *Revizija*. Beograd: Univerzitet Singidunum.
- Uprava za sprečavanje pranja novca. (2014). *Direktiva o objavljivanju indikatora za prepoznavanje sumnje da se radi o pranju novca ili finansiranju terorizma*. Preuzeto sa www.apml.gov.rs. Datum posete 21.10.2015.
- Uprava za sprečavanje pranja novca. (2015). *Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za period 1.1-31.12.2014. godine*. Preuzeto sa www.apml.gov.rs. Datum posete 21.10.2015.

FRAUD DETECTION IN COMPANIES

Abstract:

Fraud in the companies worldwide generates annual losses in the amount of 3 billion US dollars. Fraudsters can be found at all levels of the company. As there is no specific profile of a fraudster, it is necessary to monitor the behaviour of all employees. Protection, prevention and detection of illegal actions in the organization are some of the most important processes established to meet the expected goals of the organization. The paper highlights the methods used for detecting fraud, sources of fraud, most vulnerable sectors in companies, as well as fraud indicators.

Key words:

control environment, occupational fraud, registration, employees, indicators.